

Наталія Ларіна, Дмитро Сніжко

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Формування правосвідомості у публічних службовців: понятійне поле, види, структура

У поданій статті авторами акцентовано увагу на конституційних аспектах державтвorenня України, які не можуть бути вирішені без формування необхідного рівня правової свідомості й правової культури громадян, суспільства. Тому сьогодні, в умовах інтеграційних процесів Української держави до Європейського Союзу постає важливе завдання переосмислення та сприйняття нових демократичних цінностей суспільного буття, що вимагає критичного перегляду підходів до підвищення рівня правосвідомості державних службовців та прищеплення їм нових правових цінностей. Автор статті окреслює проблеми, які існують у сфері державної служби на сьогоднішній день і заважають впевнено та згуртовано рухатися шляхом реформування державного управління в публічне, до побудови правової держави та громадянського суспільства. Серед головних проблем він вбачає відсутність в публічних службовців, допущених до управління державою, високого рівня правової свідомості, що відповідно ставить перед суспільством завдання визначити певні критерії оцінки правової свідомості кандидатів на окремі посади державної служби.

В статті окреслено понятійне поле та визначимо сутнісну характеристику правосвідомості, її види та структуру. Адже такі негативні соціально-психологічні чинники як «абсентеїзм», «правовий нігілізм», «правовий ідеалізм (фетишизм)», «правовий радикалізм» та інші, перешкоджають розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державного управління. Охарактеризовано мету та забезпечення правовиховного впливу в управлінській діяльності публічних службовців. Визначено умови, які безпосередньо впливають на механізми розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державного управління та розглянуто завдання і напрями їх удосконалення в сучасних умовах. Стаття розкриває зміст, структуру та види правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державного управління.

Ключові слова: державний службовець, реформування державного управління, механізми розвитку правосвідомості, правосвідомість, публічний службовець, публічне управління

Nataliia Larina, Dmytro Snizhko

Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Formation of Legal Consciousness among Public Servants: Conceptual Field, Types, Structure

In this article the authors focuses on the constitutional aspects of state formation of Ukraine, which cannot be resolved without the formation of the necessary level of legal consciousness and legal culture of citizens, society. Therefore, today, in the context of the integration processes of the Ukrainian state into the European Union, there is an important task of rethinking and perceiving the new democratic values of public life, which requires a critical review of approaches to enhancing legal consciousness of public servants and fostering the new legal values. The author outlines the existed issues in the field of civil service today that prevent a confident and coherent movement for reforming state administration into public administration, and to build the rule of law and civil society. Among the main problems the author highlights the lack of high-level legal consciousness among public servants admitted to governance, that accordingly sets the task for society to determine certain evaluation criteria of the legal consciousness of candidates for certain public service positions.

The article outlines the conceptual field and defines the essential characteristics of legal consciousness, its types and structure. Indeed, such negative socio-psychological factors as "absenteeism", "legal nihilism", "legal idealism (fetishism)", "legal radicalism" and others, hinder the development of legal consciousness among public servants in terms of public administration reform. The author characterized the purpose and provision of legal educational influence in the governance activities of public servants. The conditions that directly affect the mechanisms of legal consciousness development among public servants in the conditions of public administration reform are

determined. This article also considered the tasks and directions of such mechanism's improvement in modern conditions.

The author of this article reveals the content, structure and types of legal consciousness among public servants in the context of public administration reform.

Keywords: *public servant; public administration reform; mechanisms of development of legal consciousness; legal consciousness; public administration*

Постановка проблеми.

Конституцією України визначені завдання щодо створення демократичної, соціальної, правової держави, які не можуть бути вирішені без формування необхідного рівня правової свідомості й правової культури громадян, суспільства (Конституція України, 1996). Тому в умовах інтеграційних процесів Української держави до Європейського Союзу постає важливе завдання переосмислення та сприйняття нових демократичних цінностей суспільного буття, що вимагає критичного перегляду підходів до підвищення рівня правової свідомості державних службовців та прищеплення їм нових правових цінностей. Це сприятиме більш об'єктивно та адекватно оцінити проблеми, які існують у сфері державної служби на сьогоднішній день і заважають впевнено та згуртовано рухатися шляхом реформування державного управління в публічне, до побудови правової держави та громадянського суспільства. Наразі гостро постає питання про допущення до управління державою осіб із високим рівнем правової свідомості, що відповідно ставить перед суспільством завдання визначити певні критерії оцінки правової свідомості кандидатів на окремі посади державної служби.

В нашому дослідженні ми окреслимо понятійне поле правової свідомості публічних службовців та визначимо її види та структуру. Адже такі негативні соціально-психологічні чинники як «абсентеїзм», «правовий нігілізм», «правовий ідеалізм (фетишизм)», «правовий радикалізм» та інші, перешкоджають реалізації механізмів забезпечення розвитку правосвідомості у публічних службовців в умовах реформування державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що проблема

формування правосвідомості постійно перебуває в полі зору вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у розробку понятійно-категорійного апарату дослідження здійснили такі науковці як: М. Алексєєв, Ю. Антонян, Н. Бура, І. Ільїн, Б. Кістяківський, М. Козюбра, О. Лукашева, П. Новгородцев, Л. Петражицький, П. Рабінович, І. Рябко, Є. Трубецький, І. Фарбер, В. Чефранов, Б. Чичерін, Г. Шершеневич та інші.

Однак нині ця тематика є актуальною як для вітчизняних науковців з юриспруденції, так і для науковців з державного управління: Т. Гарасимів, В. Голубь, О. Данильян, Ю. Дмитрієнко, О. Деменко, Д. Єрмоленко, Ю. Калиновський, М. Кельман, Колодій, В. Коновалова, С. Кравченко, Л. Кушинська, В. Муж, П. Рабінович, І. Омельчук, О. Скаун, С. Сливка, С. Хаджирадевої, та інші.

Теоретико-методологічним підґрунтям стали праці дослідників у сфері державного управління, юриспруденції, філософії, психології та соціології, . Використано також наукові доробки І. Канта, В. Ф. Гегеля, Г. Келлі, Є. Кузьміна, Р. Мертона, А. Москаленко, А. Новікова, Д. Новікова, Т. Ньюкома, С. Рубінштейна, Т. Тарахонич, Е. Фромма та інших (Черкас, 2014). Таким чином, ми відзначаємо суттєве зростання досліджень з правової свідомості, що виступає ціннісним аспектом публічної служби, дотримання публічними службовцями правових норм та відповідності моральним європейським стандартам. На думку Е. Соловійова, «правосвідомість – це не просто відображення в індивідуальній свідомості духу й характеру законів, що вже діють у суспільстві, а й «активного темпераменту», що сприяє здійснювати критику й коригувати чинні закони з позицій справедливості, яка набула непорушного значення для достатньо

великої маси людей» (Соловйов, 1992, с. 189).

Однак, незважаючи на значні наукові досягнення у вивченні правосвідомості, все ж зазначимо, що досить мало уваги приділяється дослідженню питанню механізмів забезпечення формування правосвідомості в публічних службовців в умовах реформування державного управління.

Мета статті – розкрити значущість формування правосвідомості в публічних службовців, уточнивши понятійне поле, види, структуру цього питання у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Виклад основного матеріалу.

Українська держава протягом свого тридцятиріччя незалежності намагається створити державні механізми «перезавантаження» суспільства у напрямі світових принципів вираження прав і свобод людини. Такі механізми мають бути націлені на формування правової свідомості та правової культури як в окремих громадян, так і в соціальних спільнот, розвиваючи відповідні пріоритети соціально-правового розвитку та функціонування суспільства. В свою чергу, правова свідомість виступає не тільки інструментом впливу на людину і суспільство, а й станом позитивної взаємодії влади з суспільством. Тому з'ясування механізмів її формування, виявлення причин деформації правосвідомості, є одним з пріоритетних питань в умовах реформування державного управління.

Адже задля успішного здійснення реформ у сфері державного управління в умовах демократичного розвитку нашої держави має бути наявність єдиного поля розвиненої демократії, активна участь її громадян у правовому, політичному та соціальному житті країни, що зумовлюється високим рівнем правової свідомості населення. Такі ознаки формування правової свідомості характерні для країн, які знаходяться в перехідному періоді від патерналістського типу до ліберально-демократичного, що забезпечує вплив на процес демократичної легітимації публічної влади. Надалі важливо розвивати громадянську активність та волонтерський рух, активізуватися під час

проведення війни на Сході України, проте без належної підтримки з боку держави, за відсутності належного правового виховання та популяризації його в суспільстві, вони можуть зрештою зійти нанівець (Гарасимів, 2012, с. 420). Тому пошуки шляхів для демократичної моделі розвитку громадянського суспільства та реалізації принципів демократизму, до яких належить здійснення розмежування державних повноважень з повноваженнями громадських інститутів, дотримання верховенства права, народного суверенітету, політичної свободи тощо. Все це вимагає усвідомлення цінності правових норм, їх практичної значимості, необхідності розвитку та вдосконалення правової свідомості публічних службовців. На нашу думку, у цьому аспекті правова свідомість є віддзеркаленням реалізації в суспільстві правових відносин та індикатором знань і значимості норм права для громадян.

Ми підтримуємо наукову думку Т. Гарасимова та В. Муж, що правосвідомість має певні відмінності від права саме завдяки своїй концептуальній складовій та компоненту правової системи, що вирізняє її у розвитку правовідносин, виокремлює бачення правової реальності, тобто, «виступає в якості спостерігача, без вчинення конкретних юридично значимих дій» (Гарасимів, 2012, с. 420). З іншого боку, правосвідомість може бути безпосереднім учасником процесу правових дій, який здійснює публічний прояв негативних чи позитивних ставлень щодо забезпечення прав і свобод людини, виступаючи суб'єктом законодавчої ініціативи (Муж, 2015, с. 169-173).

Становлення правової держави та громадянського суспільства вимагає високого рівня правової свідомості публічних службовців, мотивації їх поведінки, адже саме вони приймають управлінські рішення, що впливають на долю її громадян, визначаючи майбутнє України. Збільшення нормативно-правової бази та впровадження нових принципів державної служби ускладнює процес розвитку правосвідомості, робить його навіть дещо критичним у практичному застосуванні (Хаварівська, 2020). Особливо

це яскраво демонструється в умовах політичного протистояння між владою та опозицією, збільшення бюрократичних процедур у виконавчій гілці влади, розвитку відомчої нормотворчості та певної невизначеності інститутів влади між собою. Всі ці явища зумовлюють порушення Основного Закону України та решти нормативних актів, порушення прав і свобод людини і громадянина та перешкоджають формуванню правового суспільства (Конституція України, 1996).

На нашу думку, першочерговими завданнями демократичного врядування є розвиток правової свідомості та культури

державних службовців. Адже прийняттям нового законодавства в Україні «Про державну службу» передбачалося сформувати компетентних державних службовців, які б успішно виконували управлінські завдання і функції, дотримуючись принципу верховенства права, принцип законності, принцип професіоналізму (Про державну службу, 2015). В таблиці 1 авторами відображено принципи формування правосвідомості публічних службовців, відповідно до основного закону України, які сприяють реалізації відповідних функцій на робочому місці (табл.1). Саме в функціональному

Таблиця 1

Принципи формування правосвідомості публічних службовців

Види принципів	Функції принципів
верховенство права	забезпечення пріоритету прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України, що визначають зміст та спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань і функцій держави [Конституція України, 1996 : URL]
законність	обов'язок державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [Конституція України, 1996 : URL]
професіоналізм	компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою [Конституція України, 1996 : URL]

Розробка здійснена автором (за Конституцією України, 1996)

аспекті права свідомість відіграє провідну роль серед основних прав державного службовця, вона дає право на професійне навчання відповідно до потреб державного органу. Управлінці зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, діяти в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством, а також постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності, що саме і формує правосвідомість (Конституція України, 1996).

Поняття правосвідомості охоплює три основні рівні: юридичний, соціокультурний, філософський (Петрович, 2013, с. 500).

На першому рівні – знання права і свідоме його засвоєння, тобто мінімум правосвідомості, без якого немає правового та громадянського суспільства.

Другий рівень сягає за юридичні межі розуміння правосвідомості, розглядає його в широкому соціокультурному та історичному контекстах, тож право сприймається як феномен культури, а культура визначається як здатність свідомого засвоєння і виконання правових

норм.

Третій рівень свідчить про метафізичний вимір права, «чисте в праві» (відкриття Канта) як буття розуму, що відкриває перспективу його наукового та філософського осмислення (виявлення смислу та призначення права) (Петрович, 2013, с. 500).

Враховуючи широкий спектр філософсько-правових поглядів на правосвідомість, зокрема те, що вона включає в себе дві життєво важливі суспільні категорії – право та свідомість, немає однозначного визначення поняття правосвідомості в публічному управлінні. Тому вважаємо за доцільне розглянути поняття правосвідомості з термінології, наведеної в енциклопедичній літературі: правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, теорій, уявлень, почуттів людей (класів, суспільства, колективів) щодо права, діючого і бажаного (Юридичний словник, 1973, с. 593). Правосвідомість – форма суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього правових явищ (Юридична енциклопедія, 2003, с. 49).

Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, які відображають ставлення окремих людей, соціальних груп до права, законності, правосуддя, їхнє уявлення про те, що є правомірним чи неправомірним (Гончаренко, 2004, с. 220).

Отже, енциклопедична література не дає загальноприйнятого концептуального поняття цього явища, тому науковці також трактують його по-різному. Ми вважаємо, що такий підхід є закономірним, він вказує на широкомасштабність правосвідомості та існуючий науковий потенціал щодо її пізнання.

На сучасному етапі на думку вчених, правосвідомість – це система понять, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з правом; є свідомістю осіб, які входять до складу відповідних органів держави, тобто погляди, уявлення цих людей щодо цілей, змісту і форми правил поведінки, встановлених державою. Водночас правосвідомість властива не тільки

«авторам» юридичних норм, а й усім людям, які так чи інакше стикаються або можуть «контактувати» з об'єктивним юридичним правом (Каліновський, 2007, с. 94-100).

Цінність наведеного науковцями трактування поняття «правосвідомість» з точки зору наукового пізнання, полягає в тому, що окрім ставлення людей до права, вони доповнюють зміст правосвідомості діяльністю, що з ним пов'язана. Однак, якщо право (дійсне право) не є досконалим, тож існуючі правові концепції, доктрини, принципи, положення, у тому числі правові норми об'єктивного юридичного права, не задовольняють суспільні інтереси або навпаки, створюють перешкоди для реалізації сформованих людиною ідей про можливі та не реалізовані її блага. Тоді в громадян формуються переконання про недосконалість права в цілому, про втрату його актуальності. В такій ситуації і відводиться ключова роль правосвідомості, яка спроможна перебудувати право, з метою подальшої його реалізації в якості регулятора суспільних відносин.

У даній ситуації велика роль належить публічним службовцям, які у процесі здійснення професійної діяльності мають безпосереднє відношення до реалізації владних повноважень органів держави чи органів місцевого самоврядування щодо досягнення консенсусу у взаємовідносинах між громадянами і владою, у захисті прав та інтересів особи, при цьому вони мають відстоювати інтереси держави і суспільства. Рівень правосвідомості публічних службовців змушує їх з повагою ставитися до органів публічної влади навіть у ситуації, коли авторитет влади на перший погляд є сумнівним. Повсякденна робота публічних службовців передбачає, що вони здатні і згідні добровільно дотримуватися приписів права та закону щодо надання публічних послуг від імені публічної влади.

Доцільно зазначити, що правосвідомість учені розглядають як багатоаспектне та поліфонічне явище, яке складається з декількох компонентів – раціонального, психологічного, поведінкового. Тому науковці у сфері публічного права пропонують здійснювати класифікацію

правосвідомості за такими видами критеріїв:

- за суб'єктами як носіями правосвідомості: індивідуальна та колективна (групова), суспільна;

- за пізнанням сутності правових явищ та глибини їх відображення суспільному житті: побутову (повсякденну), професійну, науково-теоретичну (Калиновський, 2007, с. 97).

Таким чином, серед учених не склалося єдиної думки щодо компонентів, структури правосвідомості. На думку дослідниці А. Долгової існує п'ятикомпонентна модель формування та розвитку правосвідомості – це знання про право; ставлення до права; вимоги до права, ставлення до правових приписів. Більшість учених віддають переваги трикомпонентній моделі формування та розвитку правосвідомості – це знання права, ставлення до права,

поведінкова настанова або спонукання до виконання правових приписів (Омельчук, 2003, с. 37-39).

Висновок.

Таким чином, закладаючи підґрунтя розвитку правової свідомості публічних службовців в умовах реформування державного управління, наукове та експертне середовище має якомога швидше запропонувати варіанти моделей її розвитку. Наукові підходи до дослідження розвитку правової свідомості публічних службовців, уточнення структури правосвідомості, категорійного апарату, є одним із завдань нашої дослідницької роботи. Перспективою подальших наукових розробок можуть бути моделі, способи, механізми формування правової свідомості публічних службовців у сфері державного управління.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL : https://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/normatyvni_dokumenty/konstitutsiya-ukrayini.pdf
- Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
- Гончаренко В. Г. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова. Київ. Либідь, 2004. 320 с.
- Калиновський Ю. Ю. Інформаційно-комунікативне підґрунтя функціонування та розвитку правосвідомості українського суспільства в сучасних умовах. Гуманітарний часопис. 2007. № 1. С. 94–100.
- Муж В. Громадянське суспільство як форма вираження колективної правосвідомості. Вісник НУ «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 827. С. 169-173/
- Омельчук І. Структура правосвідомості молоді. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні [Текст] : матер. IX регіон. наук.-практ. конф., 13-14 лют. 2003 р. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, юрид. ф-т. Львів, 2003. С. 37-39.
- Поляков, А. В. Общая Петрович З. З. Вплив моралі на правосвідомість особи: філософсько-правовий вимір. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридичні науки. 2013. - №4. - С. 496-505.
- Про державну службу : Закон України № 889-VIII від 10.12.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 03.06.2021).
- Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права. Соловьев. М. : На-ука, 1992.
- Хаварівська Г. Правове виховання в управлінській діяльності. Efficiency of public administration. 2020. Issue 2 (63). vol. 1. URL : <http://edu.lvivacademy.com/article/view/212638/214054>
- Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія. Х. : Право, 2014.
- Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2003. 736 с.
- Юридичний словник. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. 846 с.

REFERENCES

- Konstytutsiya Ukrainy (1996). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR), №30, st.141. Retrieved from [https://web.znu.edu.ua/psychological service/docs/normatyvni_dokumenty/konstitutsiya-ukrayini.pdf](https://web.znu.edu.ua/psychological%20service/docs/normatyvni_dokumenty/konstitutsiya-ukrayini.pdf)
- Cherkas, M. Ye. (2014). Pravosvidomist' ta yiyi funkcii v mekhanizmi pravovo rehuliuвання [The Legal awareness and its function in the mechanism of legal regulation] Kh. : Pravo [In Ukrainian]
- Harasymiv T. Z. (2012), Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya deviantnoyi povedinky lyudyny: filosof's'ko-pravovyy vymir [Natural and social determinants of the formation of deviant human behavior: philosophical and legal dimension]: monohrafiya. L'viv: L'vivs'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav.[in Ukrainian]
- Honcharenko V. H. (2004), Yurydychni terminy [Tlumachnyy slovnyk Legal terms. Explanatory dictionary]. Kyiv. Lybid' [in Ukrainian]
- Kalynovskiy, Yu. Yu. (2007). Informatsiino-komunikatyvne pidgruntia funktsionuvannya ta rozvytku pravosvidomosti ukrainskoho suspilstva v suchasnykh umovakh [Information and communicative bases of functioning and development of sense of justice of the Ukrainian society in modern conditions]. Humanitarnyi chasopys – Humanitarian Periodical, №. 1, pp. 94–100. [in Ukrainian].
- Khavariivs'ka H. (2020), Pravove vykhovannya v upravlins'kiy diyal'nosti [Legal education in management]. Efficiency of public administration Issue 2 (63). Vol. 1. Retrieved from [https:// http://edu.lvivacademy.com/article/view/212638/214054](https://http://edu.lvivacademy.com/article/view/212638/214054). [in Ukrainian].
- Muzh V. (2015). Hromadyans'ke suspil'stvo yak forma vyrazhennya kolektyvnoyi pravosvidomosti [Civil society as a form of expression of collective legal consciousness]. Visnyk NU «L'vivs'ka politekhnika». Yurydychni nauky. № 827. pp. 169-173. [in Ukrainian].
- Omel'chuk, I. (2003). Struktura pravosvidomosti molodi [The structure of legal awareness of youth]. Problemy derzhavotvorennya i zakhystu prav lyudyny v Ukraini: mater. IX rehion. nauk.-prakt. konf., 13-14 lyut. r. / L'viv. nats. un-t im. I. Franka, yuryd. f-t. L'viv, 2003. pp. 37-39. [in Ukrainian]
- Petrovych Z. Z. (2013), Vplyv morali na pravosvidomist' osoby: filosof's'ko-pravovyy vymir [Influence of morality on legal consciousness of the person: philosophical and legal dimension]. Naukovyy visnyk L'vivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychni nauky. №4. pp. 496-505. [in Ukrainian].
- Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrainy. (2015), [On civil service: Law of Ukraine] № 889-VIII vid 10.12.2015. Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19). [in Ukrainian].
- Solov'yev, E. U. (1992) Kant: vzaimodopolnitel'nost' morali i prava [Kant: complementarity of morality and law]. M.: Nauka [in Russian].
- Yurydychna entsyklopediya (2003). [Legal encyclopedia: in 6 volumes]. Kyiv: Ukr. entsykl. [in Ukrainian]
- Yurydychnyy slovnyk (1974) [Legal dictionary]. Kyiv: Holovna redaktsiya ukrayins'koyi radyans'koyi entsyklopediyi Akademiyi nauk Ukrainy's'koyi RSR. [in Ukrainian]

Larina Nataliia

Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-5843-0765>, natali.larina@ukr.

Snizhko Dmytro

Ph.D. student, <https://orcid.org/0000-0002-0003-7538>, notar.snezhko@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 09.07.21

Схвалено до друку / Accepted: 28.08.21